

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра соціології та психології

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

обов'язкових компонент третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
освітньої програми підготовки аспірантів (ад'юнктів)

011 «Науки про освіту»

**м. Харків
2019**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 28.08.19 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 28.08.19 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 28.08.19 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 28.08.19 № 7)

Розробник:

старший викладач кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук факультету № 3 ХНУВС Червоний П.Д.

Рецензенти:

Пилаєва Т.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та іноземної філології Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця.

Федоренко О.І. – завідувач кафедри педагогіки та психології, доктор педагогічних наук, професор.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Програма обов'язкової навчальної дисципліни «Історія становлення вищої освіти» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки аспірантів, обов'язкова компонента освітньої програми третього (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 «Науки про освіту».

Предметом дисципліни є вивчення навчальної дисципліни є процес виникнення, становлення і розвитку основних педагогічних категорій: “навчання”, “освіта”, “виховання”, педагогічних систем та концепцій, а також унікального досвіду освітньої та виховної практики.

Міждисциплінарні зв'язки: історія України, педагогіка, філософія.

Програма навчальної дисципліни складається з таких тем:

Тема № 1. Зародження педагогічної думки на ранніх етапах розвитку людства.

Тема № 2. Становлення виховання та освіти в Україні з найдавніших часів до XV ст. н. е.

Тема № 3. Регіональні аспекти вивчення історії педагогіки.

Тема № 4. Виховання і освіта в епоху середньовіччя.

Тема № 5. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження.

Тема № 6. Розвиток педагогіки і освіти в Новий час.

Тема № 7. Втрата державності та занепад системи народної освіти в Україні (XVIII-XIX ст.).

Тема № 8. Школа і педагогіка Росії до 90-х рр. XIX ст.

Тема № 9. Класичні університети України періоду нової та новітньої історії

Тема № 10. Школа і педагогіка України кінця XIX – початку XX ст.

Тема № 11. Школа і педагогіка України у Радянський період (1920-80 рр.).

Тема № 12. Сучасні тенденції розвитку освіти незалежної України та їх порівняння з зарубіжними

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою **курсу** навчальної дисципліни «Історія становлення вищої освіти» є сформування у здобувачів наукового ступеня (аспірантів) уявлення про шлях та основні періоди розвитку наукових концепцій, що розкривають послідовність і динаміку становлення наукових поглядів представників різних країн світу, формування системи педагогічних знань та концепцій про виховання та навчання людини.

1.2. **Основними завданнями** вивчення навчальної дисципліни «Історія становлення вищої освіти» є оволодіння здобувачами наукового ступеня знаннями з історії становлення як вітчизняної вищої освіти, педагогіки, виховання і навчання особистості, так і окремих країн світу; особливостей та етапів формування і розвитку української вищої освіти; ознайомлення із закономірностями процесів виховання і навчання.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми слухачі повинні:

знати

- особливості предмету історії становлення вищої освіти на різних етапах розвитку педагогічної науки;

- періодизацію та зміст основних етапів розвитку вищої освіти та педагогічних знань;
- рушійні сили та причини історичного розвитку педагогічних ідей та запровадження вищої освіти;
- принципи історичного аналізу;
- основні теоретичні напрямки історії педагогіки;
- сучасний стан та найважливіші тенденції вищої освіти в Україні та за кордоном.

вміти:

- здійснювати порівняльний аналіз різноманітних педагогічних напрямків та причин виникнення вищої освіти;
- прогнозувати подальший розвиток вищої освіти;
- аналізувати та вирішувати педагогічні завдання;
- ставити мету і формулювати завдання та гіпотезу вивчення конкретної педагогічної школи.

1.4. Форма підсумкового контролю залік.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 години/ 5 кредитів ECTS.

2. Короткий опис змісту навчальної дисципліни

Тема № 1. Зародження педагогічної думки на ранніх етапах розвитку людства.

Виникнення виховання як особливого виду суспільної діяльності. Виховання і навчання в країнах Стародавнього Сходу. Розвиток виховання і школи в античному світі. Розвиток педагогічної ідеї в філософії античного світу.

Тема № 2. Становлення виховання та освіти в Україні з найдавніших часів до XV ст. н. е.

Особливості становлення виховання у східних слов'ян. Зародження писемності, розвиток шкільної освіти за часів Київської Русі. Літературно – педагогічна спадщина XI-XIII ст. Українське шкільництво у XIV-XV ст.

Тема № 3. Регіональні аспекти вивчення історії педагогіки.

Вплив релігійних вірувань на виховання дітей в Київській Русі. Українські міфи як історичні пам'ятки про педагогічні надбання наших пращурів. Народна педагогіка, вірування, фольклор у вихованні дітей у найдавніші часи.

Тема № 4. Виховання і освіта в епоху середньовіччя.

Розвиток християнської педагогічної традиції в Візантії. Виховання і освіта в період раннього Середньовіччя. Виховання і освіта в період розвиненого Середньовіччя. Виникнення і розвиток середньовічних університетів. Загальна характеристика епохи Відродження. Педагогічна думка епохи Відродження. Розвиток практики освіти в країнах Західної Європи в епоху Відродження.

Тема № 5. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження.

Виникнення і розвиток шкіл в Україні. Братські школи, їх роль у формуванні національної свідомості, науки та культури. Заснування перших українських академій. Острозька та Києво-Могилянська академії. Організація і методика навчально-виховного процесу в Києво-Могилянській академії. Розвиток українського шкільництва на терені Запорізької Січі. Українська педагогічна думка

епохи Відродження.

Тема № 6. Розвиток педагогіки і освіти в Новий час.

Життя і педагогічний шлях Я.А. Коменського. Теоретичні основи педагогіки Я.А. Коменського. Педагогічні теорії епохи Просвітництва. Педагогічні ідеї Джона Локка. Розвиток освіти в XVII–XVIII столітті. Жан Жак Руссо про виховання і освіти. Життя і педагогічний шлях. Педагогічні погляди Руссо. Педагогічна діяльність і теорія Іоганна Генріха Песталоцці. Життя і педагогічний шлях. Педагогічні ідеї. Педагогічні ідеї Іоганна Фрідріха Гербарта. Життя і педагогічний шлях. Освіта, яка виховує.

Тема № 7. Втрата державності та занепад системи народної освіти в Україні (XVIII-XIX ст.).

Середня і вища освіта в Україні в VІІІ – початку ХІХ ст. Освіта і педагогічна думка в Україні першої половини ХІХ ст. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних українських (російських) вчених, письменників і громадських діячів.

Тема № 8. Школа і педагогіка Росії до 90-х рр. ХІХ ст.

Становлення системи державної освіти і розвиток педагогічної думки в Росії в ХVІІІ ст. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди. Розвиток державної системи освіти в Росії в ХІХ ст. Розвиток російської педагогічної думки ХІХ ст. К.Д. Ушинський — засновник наукової педагогіки. Життя та педагогічна діяльність, педагогічна теорія. Н.А. Корф. Життєвий шлях. Земські школи, що заснував Корф.

Тема № 9. Класичні університети України періоду нової та новітньої історії

Львівський університет. Харківський університет. Київський університет. Одеський університет. Чернівецький університет.

Тема № 10. Школа і педагогіка України кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Стан початкової і середньої школи та вищої освіти в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. Освіта в Українській державі (1917-1919 рр.). Ідеї національної освіти й виховання в Україні кінця ХІХ - початку ХХ ст.

Тема № 11. Школа і педагогіка України у Радянський період (1920-80 рр.).

Українська вища школа доби Центральної ради. Створення Київського та Кам'нець-Подільського університетів. Директорія. Польська політика утраквізму в освіті. Більшовизм і освіта в Україні. Українська вища школа в зарубіжних країнах. Реформування системи освіти в перші роки радянської влади. Розвиток радянської педагогіки в 1930 –ті роки. Оновлення змісту, організаційних форм і методів навчання. А.С. Макаренка, життя і педагогічна діяльність. Основні положення педагогічної теорії. Становлення в СРСР обов'язкової загальної освіти. В.О. Сухомлинський, життя і педагогічна діяльність.

Тема № 12. Сучасні тенденції розвитку освіти незалежної України та їх порівняння з зарубіжними

Особливості розвитку вищих навчальних закладів України в ХХ – на початку ХХІ століття. Базові концепції розвитку сучасної освіти. Направлення розвитку практики освіти. Модернізація форм навчання. Інноваційні освітні системи ХХ ст.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в інтернеті

Основна

1. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV-XVII вв. / Ред. С.Ф.Егоров и др. – М. : Педагогика, 1985. – 367 с.
2. Агафонова Н.В. Концептуальне і практичне вирішення освітньої політики в Україні (1919 – 1920 рр.) / Н.В.Агафонов // Рідна школа – 1997. – №3-4.
3. Агафонова Н.В. Піднесення ідеї національного виховання на засадах єдиної школи (1917 – 1919 рр.) / Н.В.Агафонов // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1.
4. Агафонова Н.В. Вороги і приятелі. Освітня політика за часів Директорії / Н.В.Агафонов // Рідна школа – 1997. – №7-8.
5. Антология педагогической мысли христианского средневековья: В 2 т. / Авт. – сост. В.Г. Безрогова, О.И. Варьяш. М., 1994.
6. Алчевська Х.Д. Передуманное и пережитое / Х.Д.Алчевська // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М. : Педагогика, 1988. – С. 258-264.
7. Андреева И.Н., Буторина Т.С., Васильева З.И. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России. М., 2001.
8. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX вв. – М. : Педагогика, 1990. – С. 38-70.
9. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П.Калиниченко и др. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
10. Аркас М.М. Історія України-Русі / М.М.Аркас.. – К. : Вища шк., 1990. – 395 с.
11. Бабишин С.Д. Школи Запорізької Січі / С.Д. Бабишин // Радянська школа. – 1991. – №6.
12. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі (IX – першої половини XIII ст.) / С.Д. Бабишин. – К. : Вища шк., 1973.
13. Багалій Д. Історія Слобідської України / Д. Багалій. – Харків : Основи, 1990. – 255 с.
14. Беринда П. Из “Лексикона...” // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / П. Беринда; Упор. О.О.Любар. – К.: Знання, 2003. – С. 84-86.
15. Брайчевський М. Запровадження християнства на Русі / М. Брайчевський. – К. : Наук. думка, 1989. – 294 с.
16. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах і віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г.О. Булашев. – К. : Довіра, 1992. – 416 с.
17. Варкалець О. На традиціях народної педагогіки. Моральне виховання в західноукраїнських братських школах (XVI-XVII ст. ст.) / О. Варкалець // Рідна школа. – 1997. – №7-8.
18. Васюк О.В. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник / О.В. Васюк. – К. : ДАКККіМ, 2008. – 291 с.
19. Веркалець М.М. Педагогічні ідеї Б.Грінченка / М.М.Веркалець. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
20. Веселова В.В. Традиционные и новые ценности в системе образования США / В.В.Веселова // Педагогика. – 1996. – №2.
21. Воскресенская М.М. Великобритания: стратегические направления развития образования / М.М.Воскресенская // Педагогика . – 1996 . – №4.
22. Вульфсон Б.Л. Мировое образовательное пространство на рубеже веков : учебное пособие / Б.Л. Вульфсон. – М. : Из-во Московського психолого-соціального ін-та, 2006. – 235 с.
23. Вульфсон Б.Л. Стратегія розвитку освіти на Заході на порозі XXI століття / Б.Л. Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – 208 с.

24. Галус О.М. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник / О.М. Галус, Л.М. Шапошнікова – К. : Вища шк., 2006. – 215 с.
25. Гончаров Н.К. К.Д.Ушинський – великий педагог-гуманіст (До 150-річчя з дня народження) / Н.К.Гончаров. – К. : Знання, 1974. – 56 с.
26. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию М., 1995.
27. Джуринский А.Н. История педагогики : учебное пособие для студентов педвузов / А.Н. Джуринский. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
28. Драгоманов М.П. Листи на наддніпрянську Україну // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / М.П.Драгоманов; Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 284-286.
29. Дроб'язко П.І. Українська національна школа : витоки і сучасність : посібник / П.І. Дроб'язко. – К. : Академія, 1997. – 181 с.
30. Духнович О.В. Народна педагогія. // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / О.В. Духнович; Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 200-205.
31. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України ; головний ред. В.К. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
32. Єрмак В. Софія Русова в період державного відродження України (1917-1921рр.) : Становлення державності України / В.Єрмак // Сіверянський літопис. – 1996. – №1.
33. Жупанін С.І. Народознавча педагогіка Олександра Духновича / С.І.Жупанін // Рідна школа. – 1992. – № 9-10.
34. Замалеев А.Ф. Мыслители Киевской Руси / А.Ф.Замалеев, В.А.Зоц. – К. : Вища шк., 1987. – 183 с.
35. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. : учебное пособие для учебных заведений / Под ред. А.И. Пискунова: 2-е изд., испр. и доп. – М. : Сфера, 2004. – 510 с.
36. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI-XVII ст. / Я.Д. Ісаєвич. – К. : Наук. думка, 1966 – 251 с.
37. Ісаєвич Я.Д. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи / Я.Д. Ісаєвич // Київська старовина. – 1995. – №1.
38. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 209-262.
39. Історія педагогіки / За ред. М.С.Гриценка. – К. : Вища шк., 1973. – 447 с.
40. Каленіченко Н.П. Роль земств у впровадженні навчання рідною мовою в народній школі України (кінець XIX-початок XX ст.) / Н.П.Каленіченко, Ж.Д.Ільченко // Український журнал. – 1994. – №1.
41. Капранова В.А. Сравнительная педагогика. Школа и образование за рубежом : учебное пособие / В.А. Капранова. – Минск : Новое знание, 2004. – 222 с.
42. Каптерев П.Ф. История русской педагогики (об Ушинском) / П.Ф.Каптерев // Педагогика. – 1996. – №2.
43. Карпенко І.М. Образ світу в педагогічній системі Б.Грінченка / І.М.Карпенко, О.І.Неживий // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1.
44. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах / В.А.Качкан. – у 2-х ч. – К., 1994.
45. Кічук Н.В. Освіта у сучасному світі : навчальний посібник / Н.В. Кічук. – Ізмаїл : [б.в.], 2001. – 88 с.
46. Климчик Л.А. Драгоманова за українську освіту / Л.А. Климчик, М.П. Боротьба // Педагогіка і психологія. – 1994. – №2.
47. Книга вчить як на світі жити / Упорядн. В.Ф.Живодьор, А.А.Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : [б. в.], 1996.
48. Копиленко Н.Б. Сільський учитель Борис Грінченко / Н.Б.Копиленко // Педагогіка і психологія. – 1994. – №1.
49. Костомаров М.І. Дві руські народності // Історія української школи і

- педагогіки : хрестоматія / М.І. Костомаров; Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 177-180.
50. Кузь В.Г. Українська козацька педагогіка і духовність / В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, О.Т. Губко. – Умань: [б. в.], 1995. – 116 с.
51. Латынина Д.И. История педагогики : учеб. пособ. / Д.И.Латынина. – М. : Гардарики. – С. 565-589.
52. Левківський М.В. Історія педагогіки : підручник / М.В.Левківський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
53. Лордкипанидзе Д.О. Педагогическое наследие К.Д.Ушинского / Д.О.Лордкипанидзе, Э.Д.Днепров // Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. – М. : Педагогика, 1974. – Т. 2. – С. 365-415
54. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навчальний посібник / П.Г. Лузан, О.В. Васюк, О.М. Бернова. – К. : НАУ, 2006. – 302 с.
55. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навчальний посібник / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко ; За ред. О.О.Любара. – К. : Знання КОО, 2003. – 456 с.
56. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду / А.С.Макаренко // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 465-469.
57. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / А.С.Макаренко. – К. : Рад. шк., 1951. – 100 с. 212
58. Макаренко А.С. Лекції про виховання дітей / А.С.Макаренко. – К. : Рад. шк., 1948. – 91 с.
59. Марушкевич А.А. Народна педагогіка і українознавство в спадщині І.Огієнка / А.А.Марушкевич // Рідна школа – 1994. – №9.
60. Марушкевич А.А. Велетень науки (Іван Огієнко) / А.А. Марушкевич // Рідна школа – 1993. – №9.
61. Машталер О.В. Педагогічна і освітня діяльність О.В.Духновича / О.В.Машталер; За ред. О.Р.Мазуркевич. – К. : Рад. шк., 1966. – 148 с.
62. Мединский Е.М. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII ст.ст. и их роль в воссоединении Украины с Россией / Е.М. Мединский. – К. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1958. – 176 с.
63. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори / В.Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 287 с. 14.
64. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І.З Мицько. – К. : Наук. думка, 1990. – 190 с.
65. Монозон Э.И. Становление и развитие советской педагогики 1917-1987 / Э.И. Монозон. – М. : Просвещение, 1987. – 223 с.
66. Мухін М.І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д.Алчевської / М.І.Мухін. – К. : Вища шк., 1979. – 284 с.
67. Нариси історії українського шкільництва (1905-1933) : навчальний посібник / За ред. О.В.Сухомлинської та ін. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
68. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навчальний посібник. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 308 с.
69. Науменко Ф.І. Школа Київської Русі / Ф.І. Науменко. – Львів : Львівський держ. ун-т ім. І.Франка, 1965. – 216 с.
70. Нежинский Н.П. А.С.Макаренко и педагогика школы / Н.П. Нежинский. – К. : Рад. шк., 1976. – 261 с.
71. Огієнко І.І. Українська культура / І.І.Огієнко. – К. : Вид-во книгарні Є.Череповського, 1992. – 272 с.
72. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца XVII в. / Отв. ред. Э.Д.Днепров. – М. : Педагогика, 1989. – 445 с.

73. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР, 1917-1941 гг. – М. : Педагогика, 1980. – 456 с.
74. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца XVII в. / Отв. ред. Э.Д. Днепров. – М. : Педагогика, 1989. – 445 с.
75. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (XVIII – первая половина XIX вв.) / Отв. ред. М.Ф.Шаббаева. – М. : Педагогика, 1973. – С. 399-418.
76. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. – М. : Педагогика, 1976.
77. Педагогика народов мира: история и современность / Под ред. К.И. Соловьевой. М., 2001.
78. Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди / За ред. О.Г.Дзевєрін. – К. : Вища шк., 1972. – 246 с.
79. Пирогов М.І. Питання життя // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / М.І.Пирогов; Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 205-209.
80. Проскура О.В. Софія Русова – вчений, педагог, громадський діяч (до 140-річчя з дня народження) / О.В.Проскура // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1.
81. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні : Нариси (X - поч. XX ст.) / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.
82. Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси / Б.А. Романов; АН СССР, Ленинградское отд-ние ин-та истории. – М.-Л. : [б. в.], 1966. – 240 с.
83. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник / А.А. Сбруєва. – [2-ге вид., стер.]. – Суми : ВТД „Університетська книга”, 2005. – 320 с.
84. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С.Сірополко. – К. : Наук. думка, 2002. – 912 с.
85. Сковорода Г. Сочинения / Г.Сковорода. – Минск : Современный литератор, 1999. – 703 с.
86. Статут Львівської братської школи 1586 року. Порядок шкільний // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С. 91-95.
87. Стратий Я.М. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии / Я.М.Стратий, В.Д.Литвинов, В.А.Андрушко. – К. : Наукова думка, 1982. – 347 с.
88. Струминский В.Я. Очерки жизни и педагогической деятельности К.Д.Ушинского / В.Я. Струминский. – М. : Учпедгиз, 1960. – 348 с.
89. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина , В.А.Сухомлинский. – М. : Мол. гвардия, 1971. – 336 с.
90. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1988. – 304 с.
91. Терлецький В. Костянтин Ушинський, його предки і нащадки / В.Терлецький // Освіта. – 1991. – 21 листопада.
92. Чавдаров С.Х. Тарас Григорович Шевченко і народна освіта / С.Х.Чавдаров. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1961. – 56 с.
93. Шевченко Т.Г. Букварь южнорусский // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Т.Г. Шевченко; Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С.166-176.

4. Засоби оцінювання здобувачів вищої освіти

Контрольні питання для підсумкового контролю (екзамен):